

ОСМАНСКА ЦАРЕВИНА И ПИТАЊЕ БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ НА БЕРЛИНСКОМ КОНГРЕСУ

Апстракт: *Година 1878. представља прекретницу у историји Босне и Херцеговине. Драматична збивања, најприје на дипломатском, а потом и на војном плану, довела су до окончања четири вијека дуге османске владавине, коју је замијенила аустроугарска окупација. Ову промјену са задовољством је дочекало само католичко становништво, док су православно и муслиманско, свако из својих разлога, били дубоко разочарани, при чему је међу муслиманским становништвом владало увјерење да их је Османска царевина издала и оставила на циједилу. Међутим, Тајни извјештај првог османског опуномоћеника на Берлинском конгресу Александра Каратеодори-паше, записник са сједнице Конгреса у Берлину од 28. јуна 1878, као и преписка најважнијих аустроугарских дипломата тог времена показују знатно другачију слику. Без обзира на сву своју слабост и дипломатску усамљеност, Порта је на овом кључном скупу великих сила, као и у припремама које су му претходиле, учинила све што је могла да сачува своју сувереност на територији Босне и Херцеговине.*

Кључне ријечи: *Османска царевина, Босна и Херцеговина, Аустроугарска, Александар Каратеодори-паша, Берлински конгрес*

Застарјело државно уређење и проблеми који су из тога проистицали на унутрашњем и спољном плану, натјерали су османске султани, почевши од Селима III, да спроведу реформе којима су настојали да спасу Царство од потпуног пропадања. Реформе су, међутим, биле веома скупе и узроковале су финансијску кризу државе која је била принуђена да непрестано повећава порезе да би вратила новац позајмљен од страних банака. У Босни и Херцеговини то се нарочито осјетило почетком седамдесетих година XIX вијека, доведши на руб егзистенције тамошње сељачко становништво¹ коме није преостало ништа друго већ да у љето 1875. године покрене устанак, по мјесту избијања познат као *Невесињска пушка*. Захваљујући опречним интересима великих сила, устанак је врло брзо прерастао у Велику источну

---

* slavisa.vulic@ffuis.edu.ba

¹ М. Екмечић, *Устанак у Босни 1875-1878*, Београд 1996, стр. 33–34, 37.

кризу током које је Османска царевина морала да ратује са Србијом и Црном Гором, а потом, од априла 1877. године и са Русијом. Иако је на мјестима попут Плевне турска војска пружила изненађујуће јак отпор, све то је било превише за ослабљену државу која је на крају била принуђена да призна пораз и 3. марта 1878. у предграђу Цариграда потпише Сан Стефански мир² којим је, између осталог, створена Велика Бугарска, а за Босну и Херцеговину је четрнаестим чланом била предвиђена аутономија уз провођење реформи које су велике силе договориле на Цариградској конференцији, с тим што су се Русија, Турска и Аустроугарска по том питању могле усагласити о одређеним измјенама.³

Ниједна од великих сила, међутим, није дала подршку за санстефански мир, а посебно незадовољство исказале су Велика Британија и Аустроугарска које су Велику Бугарску доживјеле као опасно средство ширења руског утицаја. Преко ње Петроград је са једне стране избијао на Средоземље и угрожавао комуникације Лондона са Индијом, док је са друге, копненим ширењем на Македонију блокирао продор Беча ка Солуну.⁴ Уз то, интересе Двојне монархије снажно је угрозила и поменута одредба мира о Босни и Херцеговини којом је Русија игнорисала обећање дато Аустроугарској тајном Конвенцијом, склопљеном у Будимпешти почетком 1877. године.⁵

Министар спољних послова Аустроугарске Ђула Андраши, који је иначе био посебно огорчен понашањем Русије сматрајући да га је изиграла, није губио вријеме. Само неколико дана послје потписивања Санстефанског уговора, он је, уз подршку њемачког канцелара Бизмарка, затражио да се у Берлину организује конгрес великих сила ради његове ревизије.⁶ Свој захтјев је темељио на чињеници да су Русија и Турска, по одредбама Париског мира из 1856. године, односно по тада важећем међународном праву, без међународне контроле могле да склопе само један прелиминарни мир, док је трајан и коначан мир могао да потпише само један европски конгрес.⁷ Са

² Ч. Попов, *Грађанска Европа 1770-1914*, књига III, Београд 2010, стр. 215, 224, 234–236, 238.

³ „Прелиминарни руско-турски мир закључен у Сан-Стефану 19. фебруара/3. марта“, *Србија 1878*, док. бр. 71.

⁴ Ч. Попов, *Источно питање и српска револуција*, Београд 2008, стр. 227–228.

⁵ Будимпештанском конвенцијом Русија се сложила да Аустроугарска, за неутралност у руско-турском рату, има право да заузме Босну и Херцеговину. Тиме су ове побуњене провинције дефинитивно постале зона утицаја Двојне монархије. (С. Јовановић, *Граф Јулије Андраши, у: Политичке и правне расправе, књига трећа*, Београд 1990, стр. 594).

⁶ М. Ковић, *Дизраели и Источно питање*, Београд 2007, стр. 318–319.

⁷ М. Екмечић, *Велика источна криза 1875-1878*, стр. 157, у књизи: *Огледи из историје*, Београд 2002.

тим су се на крају, након одређених условљавања и притисака, сагласиле све силе, па и Русија, која је на неки начин била принуђена да то учини, јер се плашила да због одбијања не остане усамљена и не дође у позицију у каквој је била у вријеме Кримскога рата. Од тада су међу заинтересованим странама различитим питањима отпочели преговори, који су показали сву дубину њиховог неслагања и разноликост интереса. Требало им је чак три мјесеца да се договоре о кључним стварима, након чега је и званично могао да буде сазван Конгрес на коме би све то и формално било потврђено.⁸

Дуг период преговора, међутим, није гарантовао да су сва отворена питања међу непосредно заинтересованим странама ријешена. Тако је Двојна монархија узалуд покушавала да искористи проблеме Османске царевине и убиједи је да добровољно пристане на окупацију Босне и Херцеговине од стране Беча, нудећи заузврат дипломатску подршку око питања Велике Бугарске. Тиме се ово питање као неријешено пренијело на Берлински конгрес, показавши се и тамо као једно од најкомпликованијих. Андраши је, међутим, током припрема успио у другој намјери – за окупацију Босне и Херцеговине обезбиједио је подршку или непротивљење осталих великих сила, захваљујући чему је са оптимизмом отишао на Конгрес који је отпочео са радом 13. јуна.

На Берлинском конгресу учешће су узеле све силе потписнице Париског мира из 1856. године – Русија, Аустроугарска, Велика Британија, Њемачка, Француска, Италија и Османско царство. О значају који му је придаван најбоље свједочи чињеница да су на челу делегација сваке од сила, осим Турске, били предсједници владе или министри иностраних послова.⁹ Османска царевина је послала врло занимљиву делегацију чији чланови не само што нису били највиши државни службеници, већ су и два прва опуномоћеника били рођени као хришћани. Први делегат био је министар јавних радова Александар Каратеодори-паша, родом из Фанара, дијела Цариграда насељеног Грцима, а други Мехмед Али-паша, уважени официр међу турским трупима, иначе рођен у Пруској, у чијој војсци је започео своју каријеру и као врло млад дезертирао, пребјегао у Турску и примио ислам.¹⁰ Једини прави Турчин био је трећи делегат Садулах-бег, амбасадор у Берлину, који је, међутим, у збивањима којима се бавимо био сасвим непримјетан и означен као „потпуни медиокритет“. Овакав састав делегације подстакао је неке историчаре да протумаче да је избор представника био

---

⁸ Ч. Попов, *Источно питање и српска револуција*, стр. 228–229.

⁹ М. Екмечић, *Стварање Југославије, књига II*, Београд 1989, стр. 324.

¹⁰ I. Geiss, *Der Berliner Kongress – eine Historische Retrospektive*, стр. 47, у: *Der Berliner Kongress von 1878: die Politik der Grossmächte und die Probleme der Modernisierung in Südosteuropa in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Wiesbaden 1982.

врло прорачунат – њиме је Порта, као поражена страна, жељела да заштити од понижавања истакнуте политичаре који су рођени као муслимани.¹¹ Постоје, међутим, и другачији погледи који су сву специфичност око избора османских делегата тумачили чисто султановом особеношћу и његовим личним погледима на сараднике.¹²

Иако је на Конгресу питање Велике Бугарске било кључно, и као такво прво и расправљано, оно за османску делегацију, с обзиром да се у њему ситуација у односу на Санстефански мир поправљала, није било најтеже. Ту титулу убједљиво је носило питање Босне и Херцеговине. У вези са њим Османска царевина, као ни током припрема за Конгрес, није била спремна ни на најмањи компромис. Босна и Херцеговина сматране су њеним неодјеливим дијеловима, у којима, истина, постоје проблеми који су довели до устанка, али који треба да се рјешавају у оквиру Турске, а не одвајањем поменутих покрајина или њиховим повјеравањем некој другој држави. Водећи људи Царевине били су убијеђени да су у стању да се изнесу са свим проблемима, и то преко реформи од којих је посљедња била *Закон о вилајетима*. У свим разговорима о будућности Босне и Херцеговине то им је био кључни аргумент којег су се тврдоглаво држали.¹³ Тежња Порте била је да и на Конгресу настави политику одуговлачења која се у претходним преговорима са Аустроугарском показала успјешна и надала се, ако довољно дуго успије да не поклекне пред притисцима, да би јој то могло донијети

---

¹¹ М. Маринковић, *Тајни мемоар Александра Каратеодори-паше са Берлинског конгреса*, Историјски часопис LVIII (2009), Београд 2009, стр. 249–250. (преузето од R. W. Seton-Watson, *Disraeli, Gladstone and the Eastern Question, Study in Diplomacy and Party Politics*, London 1962, 444).

¹² R. H. Davison, *The Ottoman Empire and the Congress of Berlin*, str. 212, u: *Der Berliner Kongress von 1878: die Politik der Grossmächte und die Probleme der Modernisierung in Südosteuropa in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Wiesbaden 1982. (Дејвисон је у архиву у Истамбулу истраживао документе који се односе на збивања на Берлинском конгресу, али нигдје није пронашао потврду о заштити високих државника, родом муслимана, при избору чланова делегације. Разлози зашто највиши службеници нису послати, по њему, били су сљедећи – министар спољних послова Сафвет-паша, изабран је непосредно уочи почетка Конгреса за великог везира, задржавши и дотадашњу функцију. Султан је одустао од његовог слања јер је сматрао да му је неопходан у вршењу државних послова. Размишљао је да умјесто њега пошаље дотадашњег великог везира Садик-пашу, али није се усудио јер није имао довољно повјерења у њега. На крају је изабрао човјека у кога је потпуно вјеровало—Александра Каратеодорија, до тада подсекретара министарства спољних послова, и Мехмед Али-пашу, јер је био одличан познавалац Балкана).

¹³ B. S. Baykal, *Pitanje Bosne i Hercegovine i osmanska država 1878. godine*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa *Otpor Austrougarskoj okupaciji 1878. godine u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo, 1979, str. 96.

повољније рјешење или бар одговарајућу компензацију.¹⁴ Овакав став и истовремено компликованост самог проблема вјероватно су утицали да чланови османске делегације о њему, за разлику од других питања, приликом поласка нису добили прецизне инструкције како да се понашају.¹⁵

Међутим, поимања османских државника у Цариграду су била једно, а интереси водећих држава нешто сасвим друго. Одмах након доласка у Берлин и првих разговора са представницима других земаља турски опуномоћеници су схватили да Османска царевина по питању својих најзападнијих покрајина неће моћи да рачуна на подршку ниједне велике силе. Исправно су закључили да, сем Велике Британије, аустроугарску окупацију Босне и Херцеговине у потпуности подржава и Њемачка, док Русија, Француска и Италија, иако нису дијелиле тај став, неће да се противе намјерама Беча.¹⁶

Ово сазнање је веома забринуло чланове османске делегације који су, боравећи у центру збивања, много реалније, а самим тим и са много више зебње од Порте, почели да процјењују каква би могла да буде коначна одлука Конгреса о Босни и Херцеговини. Чим су схватили да су остали потпуно изоловани, они су одмах затражили од Цариграда хитне инструкције шта да раде и како да се понашају када се то питање и званично покрене. Друга сједница Конгреса, одржана 17. јуна, још јасније им је потврдила неповољне ставове великих сила и они су најзад разумјели да, с обзиром на тренутне прилике, Беч ништа не може зауставити у остварењу планиране окупације Босне и Херцеговине, сложила се Порта са тим или не. Закључили су да више нема времена за губљење, интереси Османског царства могли су се колико-толико заштити само уколико се са Аустроугарском постигне договор прије него што питање окупације дође на дневни ред Конгреса. Да би подстакли Порту да размишља у том смјеру, опуномоћеници су одлучили да сами направе један пројекат договора са Аустроугарском, који су у Цариград послали 18. јуна.¹⁷

У међувремену, шеф аустроугарске делегације на Берлинском конгресу Ђула Андраши, пошто је дефинитивно утврдио да за намјеравану окупацију Босне и Херцеговине има подршку свих учесника сем Турске,¹⁸

---

¹⁴ W. N. Medlicott, *The Congress of Berlin and after. A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement 1878-1880*, London 1963, str. 73.

¹⁵ О непостојању јасних упутстава говори E. von Wertheimer, *Graf Julius Andrassy, sein Leben und seine Zeit, nach ungedruckten Quellen, III*, Stuttgart 1910, str. 125.

¹⁶ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin adressé à la S. Porte par Karathéodory Pacha, premier plénipotentiaire ottoman*, priredio Bertrand Bareilles, Paris 1919, str. 133.

¹⁷ *Isto*, str. 133-134.

¹⁸ Г. Јакшић, *Босна и Херцеговина на Берлинском конгресу (Расправа из дипломатске историје)*, Београд 1955, стр. 40–41.

покушао је да убиједи и чланове османске делегације. Врло брзо је, међутим, схватио да они немају никаква овлашћења и да треба разговарати директно са Портом, па је у вези са тим послао јасна упутства свом амбасадору у Цариграду Ференцу Зичију.¹⁹ Тиме је између двије заинтересоване земље почела тешка дипломатска борба за Босну и Херцеговину која се, све до краја Берлинског конгреса, паралелно водила у Берлину и у Цариграду.

Већ у првим корацима Зичију је подршку пружио британски амбасадор Лајард, и то након писма којег му је из Берлина упутио министар иностраних послова лорд Солзбери.²⁰ Објашњавајући неопходност таквог корака, Солзбери је свом амбасадору истакао задовољство због помоћи коју су британским опуномоћеницима до тог тренутка по питању Бугарске пружили аустријски делегати, а потом га је и обавијестио да ће делегација Велике Британије предложити Конгресу да Аустроугарска окупира Босну и Херцеговину.²¹

Порта, међутим, без обзира на сав њихов притисак, није намјеравала тако лако да попусти. Није је много забрињавала пријетња Двојне монархије да јој, уколико не одобри окупацију, неће пружити подршку у питању Велике Бугарске јер је знала да је рушење те руске творевине у једнаком интересу Беча, као и ње саме.²² Ипак, у одговору на предложени пројекат својих опуномоћеника, који је у Берлин стигао 20. јуна, по први пут је пристала да Аустроугарској уступи један дио територије, с тим што је смањила њен обим. Наиме, делегати су били предложили да се Аустроугарима дозволи да окупирају неколико округа који су били смјештени на далматинској граници, али тако да Турској остане бар половина Босне. Порта је, са друге стране, била спремна да им се дозволи да окупирају само неколико округа у Херцеговини, док је за Босну била изричита - она би читава морала остати у саставу Османског царства.²³ Велики везир Сафвет-паша је свом првом опуномоћенику наложио да покуша да убиједи Андрашија да се задовољи понуђеним и да питање ове двије провинције уопште не подноси Конгресу.²⁴

Састанак са аустроугарским министром одржан је 21. јуна и завршио се потпуно супротно надањима османских опуномоћеника. Андраши не само да није прихватио дјелиће које су му нудили, већ им је рекао да, сем окупације читаве Босне и Херцеговине, Аустроугарска намјерава да окупира и Новопазарски санцак, чиме би се поставила непремостива препрека између

¹⁹ В. Чубриловић, *Босански устанак 1875-1878*, Београд 1996, стр. 261.

²⁰ Grof Zichy grofu Juliju Andrassyju, Carigrad, 19. jun 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 47.

²¹ Лорд Солзбери-Хенри Лајард, Берлин, 19. јун 1878, *Србија 1878*, док. бр. 249.

²² В. Чубриловић, *исто*.

²³ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, стр. 134–135.

²⁴ R. H. Davison, *The Ottoman Empire and the Congress of Berlin*, стр. 217.

Србије и Црне Горе. Ипак, у Новопазарском санџаку, за разлику од Босне и Херцеговине, биле би смјештене обје војске, и аустроугарска и турска, док би цивилна власт у потпуности била остављена Османској царевини.²⁵ Пошто турски делегати нису имали упутства како да одговоре на овакве захтјеве, преговори у Берлину су прекинути и на Андрашијеву иницијативу поново пребачени у Цариград,²⁶ који је постао центар дешавања све до 28. јуна, када је питање Босне и Херцеговине дошло на дневни ред Берлинског конгреса.

Током читавог овог периода аустроугарски амбасадор Зичи се трудио да изврши притисак и убиједи османске званичнике да попусте. Већ у првим разговорима чинило се да је велики везир склон договору,²⁷ али онда је 25. јуна увече послао Зичију саопштење у коме је истакао да је, иако то није очекивао, код султана наишао на отпор. Абдул Хамид II се, наиме, плашио да би непротивљење аустроугарској окупацији могло да има опасне последице за његову власт. Босна и Херцеговина биле су међу најстаријим турским провинцијама насељене бројним муслиманским становништвом и било каква помисао о њиховом уступању једној страниј сили изазивала је револт у Османској царевини који је могао да се претвори у било шта, па можда и у покрет за његово свргавање, поготово имајући у виду његову већ познату неомиљеност. Због тога се султан није усуђивао да донесе било какву одлуку без Министарског вијећа, што је приморало Сафвет-пашу да га сазове.²⁸

Сутрадан, 26. јуна, султан је Зичију послао свог опуномоћеника Зарифија. Правдао се да се налази у тешком положају и да није могао пристати на окупацију без давања неке гаранције. Да би ријешио проблем, предложио је склапање једног уговора између Османске царевине и Аустроугарске којим би ова друга гарантовала да ће након три године да напусти Босну и Херцеговину, а Турска би, заузврат, на Берлинском конгресу подржала окупацију. Аустроугарски амбасадор се, међутим, чврсто држао својих захтјева и одбио је његов приједлог са објашњењем да је Конгрес организован да би се ријешили сви битни проблеми везани за Источно питање и ван њега није могуће склапати било какве сепаратне уговоре.²⁹ Нешто касније, Зичи је одбио и приједлог Порте којим је Бечу било предложено да анектира Херцеговину и окупира читаву Босну под условом да се Аустроугарска обавезе да брани цјеловитост османске територије у Европи која јој буде

---

²⁵ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 136.

²⁶ Grof Julije Andrassy Zichy-ju, Berlin 22. jun 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 50.

²⁷ Grof Zichy grofu Juliju Andrassyju, Carigrad, 24. jun 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 51.

²⁸ Grof Zichy grofu Juliju Andrassyju, Carigrad, 26. jun 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 52.

²⁹ Grof Zichy grofu Juliju Andrassyju, Carigrad, 26. jun 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 53.

остављена одлуком Конгреса и да у одређеном року напусти Босну.³⁰

Тиме су пропали сви покушаји сепаратног договора са Двојном монархијом, засновани на уступању дијела територије, о чему је Порта истога дана обавијестила и своје опуномоћенике у Берлину. Истакла је да је поменути неуспјех утицао да Министарско вијеће, иако већ два дана засједа и расправља о инструкцијама које треба да им да, још увијек није донијело никакву одлуку. Кључна информација је, ипак, била да се султан противи окупацији, а његово мишљење је у потпуности дијелио и велики везир.³¹

Међутим, прије него што је добио овај телеграм, забринути Каратеодори-паша, који је упутства Порте чекао још од састанка са Андрашијем 21. јуна, одлучио је да затражи од Цариграда да му одобре да изјави, када приједлог окупације дође на дневни ред, да он одговара духу преговора између двије владе које би требало ускоро да се договоре и о појединостима. Ово је било потпуно у складу са Андрашијевим захтјевима, па и не чуди да је он био веома задовољан,³² за разлику од Порте која је без много размишљања одбацила поменути приједлог затраживши од свог првог опуномоћеника да замоли аустроугарског министра да до суботе, 29. јуна, одложи стављање на дневни ред Конгреса питање окупације.³³ Наравно, од тога није било ништа – умјесто попуштања, османски опуномоћеници су се 27. јуна по ко зна који пут срели са притисцима, с тим што су се тога дана посебно у томе истакли енглески делегати лорд Биконсфилд и лорд Солзбери.³⁴ Солзбери је уз то послао и телеграм амбасадору у Цариграду Лајарду од кога је затражио да на султана и његове министре изврши сваки могући притисак да попусте и сагласе се са окупацијом.³⁵

Све то је, међутим, било узалудно. Након вишедневних расправа и дилема, највиши духовни и свјетовни достојанственици Османског царства донијели су 28. јуна ујутро закључак да не могу да пристану на аустроугарске захтјеве који, по њима, немају никаквог утемељења.³⁶ Османским представницима у Берлину послата су два телеграма. У једном су биле написане инструкције за супротстављање окупацији Босне и Херцеговине, као и упутства за давање аргумената у вези са тим питањем, а у другом налог да се обрате лорду Солзберију и упознају га са разлозима Портиног противљења, прије свега са њеном несигурношћу какав став ће

³⁰ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 138.

³¹ *Isto.*

³² Grof Julije Andrássy grofu Zichy-ju, Berlin, 26. jun 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 54.

³³ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 139.

³⁴ Г. Јакшић, *нав. дјело*, стр. 51.

³⁵ Лорд Солзбери–Хенри Лајард, Берлин, 27. јун 1878, *Србија 1878*, док. бр. 277.

³⁶ R. H. Davison, *The Ottoman Empire and the Congress of Berlin*, str. 218.

по том питању заузети муслиманско становништво у тим покрајинама.³⁷ Телеграми су стигли непосредно пред почетак осме сједнице Конгреса на којој је као прва тачка било предвиђено питање Босне и Херцеговине. Чим су их добили, турски делегати су још једном покушали да утичу на Солзберија и Андрашија, али ни овај пут нису имали успјеха.

Гроф Андраши се, иначе, добро припремио за сједницу и са Бизмарком и Солзберијем договорио је све детаље. Чим је њемачки канцелар отворио дискусију о члану XIV Санстефанског мира који се односио на Босну и Херцеговину, аустроугарски министар се јавио за ријеч. У подужој дискусији истакао је да од свих великих сила Аустроугарска с највише занимања прати догађаје у поменутих покрајинама пошто јој тамошњи нереди већ неколико година наносе значајну материјалну штету насталу кроз пријем преко 200.000 избјеглица из тог подручја. Како се тешка оптерећења која је притискају не би отегла у недоглед, Двојна монархија је сматрала да се једном за свагда мора наћи рјешење³⁸ за бројне проблеме који су Босну и Херцеговину довели у тренутно стање, повратити мир и успоставити стабилан поредак. Сва претходна збивања показала су, међутим, да Османско царство није способно да то учини.³⁹ Једина солуција за излаз из овог тешког стања по Андрашију било је препуштање управе некој јакој и неутралној земљи, не именујући директно да би то требало да буде Аустроугарска монархија.⁴⁰ Умјесто њега, по претходном договору, то је учинио лорд Солзбери. Предложивши окупљеним силама да се Двојној монархији дозволи да окупира Босну и Херцеговину, британски министар је истакао да је само она у стању не само да заведе ред у Босни и Херцеговини, већ и да спријечи уједињење Словена, у којима је очито гледао руске савезнике.⁴¹ Тиме се главни бранилац Турске у питању Велике Бугарске, коначно претворио у њеног кључног противника по питању Босне и Херцеговине.⁴² Солзберијев приједлог је одмах подржао и Бизмарк, док говорници осталих великих сила – опуномоћеници Италије, Русије и Француске – мада нису били тако одушевљени њиме, дали су своју сагласност.⁴³

---

³⁷ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 141.

³⁸ G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux del' Empire Ottoman 1878-1902, IV*, Paris /Leipzig/ Neuchatel 1903, str. 56-57.

³⁹ B. S. Baykal, *nav. djelo*, 98.

⁴⁰ G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux, IV*, str. 57.

⁴¹ „Записник са седнице Конгреса у Берлину од 28. јуна 1878“, *Србија 1878*, док. бр. 281.

⁴² Д. Живојиновић, *Бенџамин Дизраели и јужнословенски народи у Великој источној кризи 1875-1878*, Зборник за историју Матице српске 14 (1976) 93.

⁴³ Ч. Попов, *Француска и Србија 1871-1878*, Београд 1974, стр. 405. (Попов у овом дјелу пише да је Италија на окупацију Босне и Херцеговине гледала „с тешко скривеном завишћу и непријатељством“).

Иако је био потпуно усамљен, Каратеодори-паша није хтио да одступи од налога Порте и једини се изјаснио против приједлога о уласку аустроугарске војске у Босну и Херцеговину. Истакао је да је то учинио јер је Османска царевина сматрала да је и сама у стању да обави све задатке због којих је, наводно, неопходно да Аустроугарска окупира те покрајине - да поново успостави поредак и сигурност у њима, као и да у своје домове врати све избјеглице. У циљу обављања тих задатака, Порта је спремна да изврши све неопходне реформе, а пред Конгресом се обавезује да ће са њиховим спровођењем отпочети истога тренутка.⁴⁴ Излагање османског опуномоћеника било је врло опширно, али, ако се сагледа у цјелини, из њега произилази да је став Турске био да ако велике силе баш желе на неки начин да помогну у изналажењу рјешења, то не треба да буде кроз окупацију Босне и Херцеговине, већ стрпљењем и разумијевањем за Османску царевину која ће сама да се потруди да све доведе у ред. Донесе ли се супротна одлука, посљедице би могле бити кржаве борбе са тамошњим муслиманским становништвом.⁴⁵

Аргументи Каратеодори-паше остали су без одјека и при гласању он је поново био усамљен. Противљење турске делегације изазвало је оштру реакцију предсједавајућег Бизмарка који им је скренуо пажњу да при доношењу коначне одлуке воде рачуна да од Конгреса не могу узимати само оно што им одговара, мислећи при томе на питање Велике Бугарске, и да њихово одбијање окупације Босне и Херцеговине значи и поништење свих других усвојених одлука и враћање одредбама Санстефанског мира.⁴⁶ Након тога је, с обзиром на то да је била неопходна једногласност, позвао Порту да добро размисли и оставио протокол по поменутом питању отвореним.

Непријатности за турске опуномоћенике, међутим, нису се завршиле овим изливом Бизмарковог бијеса јер су их, одмах након завршетка сједнице, жестоко напали и представници Аустроугарске и Енглеске. Лорд Биконсфилд, који је дан раније савјетовао Турке, сада је отворено пријетио. Што је још горе, опуномоћеници су сутрадан сазнали да је Бизмарк савјетовао Аустроугарску да, пошто има европски мандат, не треба да оклијева, већ да уђе у Босну и Херцеговину без обзира на став Турске.⁴⁷ Све то је створило велику нервозу код османских делегата који су жељели да избјегну насилну окупацију, па су

⁴⁴ G. Noradounghian, *Recueild' actes internationaux*, IV, str. 61.

⁴⁵ У *Тајном извјештају* Каратеодори-паша се правдао да је у свом говору на Конгресу много „експлицитније и одлучније“ него што је то забиљежено у Протоколу, указао на посљедице које је у односима са муслиманским становништвом могла да донесе окупација. Признао је, међутим, да је морао изнијети нешто блажи став да турски противници то не би искористили као доказ фанатизма и пријетње цијелој Европи (*Ler apport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 146–147).

⁴⁶ G. Noradounghian, *Recueild' actes internationaux*, IV, str. 65.

⁴⁷ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 148-149.

се договорили да у Цариград пошаљу приједлог да Порта прихвати одлуку Конгреса, али да задржава право да се по том питању договори директно са Двојном монархијом.⁴⁸ Разговарали су о томе и са Андрашијем за кога је оваква формулација била потпуно прихватљива.⁴⁹ Иако је на осмој сједници остварио велики успјех, аустроугарском министру је због унутрашњих прилика било врло важно да за окупацију добије и пристанак Османске царевине, па је и даље био много склонији тежњи да политички убиједи Турке, него да насилно умаршира у Босну и Херцеговину.⁵⁰

Поменути приједлогом турски опуномоћеници су још једном одиграли улогу посредника, у потпуности излазећи у сусрет Андрашију. Овај пут је, међутим, био и последњи. Када се турско Велико вијеће састало 3. јула,⁵¹ показало се да је сав споменути притисак уродио плодом. Сједница је била бурна, трајала је пуних дванаест сати, све до два сата ујутро наредног дана, али је на крају, у великој мјери захваљујући ставу великог везира Сафвет-паше, усвојен приједлог опуномоћеника,⁵² с тим што је наглашено да се мора додати и ријеч *претходно*, којом би се силама јасно ставило до знања да се окупација може да изврши само након договора Порте са Аустроугарском.⁵³ Портину изјаву прихватили су представници свих сила на сједници Конгреса одржаној истога дана, 4. јула, чиме је и спорни протокол о окупацији, са турске стране, након више дана чекања, коначно могао да буде затворен.⁵⁴

Иако је Андраши сматрао да је овим чином опасност од отпора Турске прошла, њиме се, у ствари, само завршила прва фаза борбе. Да из Сарајева

---

⁴⁸ *Isto*, str. 152–154.

⁴⁹ Grof Julije Andrassy Zichy-ju, Berlin 2. jul 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 64.

⁵⁰ Grof Zichy grofu Juliju Andrassyju, Pera, 29. jun 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 61.

Кључни проблем представљало је мађарско јавно мњење које је током Велике источне кризе, а нарочито током рата Русије и Турске, било изразито туркофилски оријентисано, плашило се панславизма и противило окупацији или анексији Босне и Херцеговине сматрајући то непоштеним према Турској и не желећи повећање броја јужнословенског становништва (E. Arató, *Madjarsko javno mnjenje i Bosna i Hercegovina*, Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i istočnoj krizi 1875-1878, tom II, Sarajevo 1977, str. 39, 41, 45).

⁵¹ Grof Zichy grofu Juliju Andrassyju, Pera, 3. jul 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 67.

⁵² Grof Zichy grofu Juliju Andrassyju, Carigrad, 4. jul 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 68.

⁵³ *Lerapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 155.

⁵⁴ В. Поповић, *Берлински конгрес*, стр. 140.

нису допирале узнемирујуће вијести о побуни становништва због будуће окупације, наредна четири дана у односима Цариграда и Беча, по питању Босне и Херцеговине, могла би да се сматрају мирним. Ствари су, међутим, почеле поново да се компликују током сједнице Уређивачке комисије Конгреса од 8. јула када је Каратеодори-паша схватио да аустроугарска делегација жели да члан који се односи на Босну и Херцеговину садржи само констатацију да ће Двојна монархија окупирати и управљати поменути провинцијама и да не дозвољава било какав додаток којим би се објаснио карактер те окупације, што је значило и потпуно игнорисање Портине изјаве од 4. јула и неопходност претходног договора са њом о томе. Покушао је да протестује, али није било користи—представници великих сила су подржали аустроугарски приједлог. Како није могао да дозволи такав развој ствари, први Портин опуномоћеник је и на сједници Конгреса одржаној два дана касније, 10. јула, на којој је разматран приједлог Уређивачке комисије, инсистирао да се члану дода реченица „у ту сврху Турска и Аустрија ће се претходно међусобно договорити“, или неку сличну, али су то Андраши и Бизмарк енергично одбили, при чему је њемачки канцелар био и врло непријатан.⁵⁵ Било је јасно да велике силе нису биле спремне да у самом уговору буду везане изјавом коју су пар дана раније прихватиле,⁵⁶ тако да је на сједници, без икаквог додатка, усвојен предложени члан о Босни и Херцеговини.⁵⁷

Сада су се османски делегати, које је ужасавала помисао да би могли у потпуности да изгубе ове двије провинције не обезбиједивши свом суверену никаква права, поново нашли у врло непријатној позицији. Грозничаво размишљајући извукли су закључак да највећу препреку у остварењу њихових тежњи не представља Андраши, већ Бизмарк, који својим ставом није дозвољавао било какав разговор. Зато је убудуће требало разговарати директно са аустроугарским министром, па тек након постизања договора износити своје захтјеве пред Конгрес.⁵⁸ Догађаји су показали да је то била врло мудра тактика која им је омогућила да испослују кључне захтјеве Порте.

---

⁵⁵ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 163-165.

⁵⁶ R. H. Davison, *The Ottoman Empire and the Congress of Berlin*, str. 219.

⁵⁷ Г. Јакшић, *нав. djelo*, стр. 61.

⁵⁸ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 166–167.

Османска делегација је проблеме у комуникацији са Бизмарком осјећала током читавог Конгреса, на шта је дијелом утицала лична нетрпеливост њемачког канцелара према другом опуномоћенику Мехмед Али-паши, због напуштања пруске и преласка у турску војску. Много значајнија нам се ипак чини чињеница да је Бизмарк Турску доживљавао као губитничку страну чија делегација је, без обзира на то, чинила све да опструише његову тежњу да буде ефикасан и сва отворена питања оконча што је могуће прије (М. Маринковић, *нав. djelo*, стр. 253; R. H. Davison, *нав. djelo*, str. 215).

Не трошећи превише енергије на неке Портине нереалне жеље, попут оне да увјери Аустроугарску да одустане од окупације, Каратеодори-паша се у разговорима са Андрашијем прије свега усмјерио на налоге Цариграда да се у члан о Босни и Херцеговини дода клаузула којом би се окупација учинила привременом и уредила претходним споразумом Високе Порте и представника Двојне монархије.⁵⁹ Аустроугарски министар се показао као погодан саговорник, што је била посљедица његове забринутости збивањима у Босни и Херцеговини. По његовом поимању требало је што прије наћи заједнички језик са Османском царевином и убиједити је да је окупација пријатељска мјера од које ће и она сама имати користи пошто јој Двојна монархија не би остала дужна.⁶⁰ Захваљујући свему томе, између двије стране, током посљедња три дана Конгреса, вођени су тешки, али интензивни разговори. Андраши је затезао све док не би осјетио да би то могло довести до прекида преговора и опасности да Османска царевина одбије да потпише уговор. Најприје је попустио по питању договора двије земље, након чега је ова ставка и званично додата у члан који се односио на Босну и Херцеговину. Затим је дипломатски реаговао на пројекат конвенције који му је Порта понудила, обећаваши да је спреман да о њему расправља одмах по завршетку Конгреса.⁶¹ Надао се да је тим уступцима умирио османске делегате и обезбиједио њихову сагласност. Показало се, међутим, да је врло лоше процијенио став османских званичника због чега је посљедњег дана, свега пар сати пред потписивање уговора, био стављен пред веома непријатан избор.⁶²

Османска делегација, која је сматрала да је по питању пројекта конвенције Андраши само завава, добила је коначне инструкције из Цариграда 13. јула ујутро. У њима се Порта упорно држала својих захтјева о привременој окупацији и договору двије државе који би јој претходио. Својим опуномоћеницима предложила је три начина којим би настојали да то испослују, а уколико ниједан не би био успјешан, наложила им је да одбију да потпишу уговор. Како је Бизмарк већ био одштампао коначну верзију уговора, отпала је могућност измјене члана о Босни и Херцеговини и једино што је, од понуђених начина, могло да се учини је да се оде до Андрашија и затражи да се Порти, у форми једне декларације, гарантују тражена права.⁶³ Када су му то османски делегати изложили, Андраши је био потпуно затечен и изненађен. Фактички је, у посљедњем тренутку, био уцијењен – одбије ли захтјев османски делегати неће потписати уговор, што

⁵⁹ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 167, 169–170.

⁶⁰ Grof Julije Andrassy barunu Orczy-ju, Berlin 10. jul 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 86.

⁶¹ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 171–173, 176, 179.

⁶² W. N. Medlicott, *The Congress of Berlin and after*, str. 123.

⁶³ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 181–183, 185.

је значило слом свих успјеха постигнутих на Конгресу.⁶⁴ Бијесан, како је сам признао у каснијој преписци са Зичијем,⁶⁵ размишљао је брзо и схватио да би мања штета била ако попусти. Уосталом, у том тренутку било је најважније успјешно окончати сву причу, а касније је у вези са потписаним све могло ићи и неким другим током, другачијим од обећаног.⁶⁶ Из напетих преговора и бројних исправки на крају је произишла декларација којом су аустроугарски опуномоћеници гарантовали да права султана над Босном и Херцеговином неће претрпјети никакве измјене због окупације. Нагласили су да ће се она сматрати привременом, а двије владе ће одмах након затварања Конгреса сачинити претходни споразум којим ће се утврдити њени детаљи.⁶⁷

Тако су османски делегати занимљивим маневром успјели да потпуно изгубљену битку претворе у наду да су ипак сачували Босну и Херцеговину. Успјели су прије свега због суптилног начина на који је Андраши хтио да окупација буде и усвојена и проведена, што је била последица специфичног уређења његове земље. Да је на његовом мјесту био Бизмарк и Њемачка, или било која друга велика сила, турски делегати не би имали никакве шансе. У сваком случају, декларација је изазвала одушевљење међу османским званичницима, али није требало да прође много времена да схвате да за такву реакцију није било правога разлога. Догађаји који су услиједили показали су да, ма какву да је политику Османска царевина водила на Берлинском конгресу – фанатичну и несклону компромису, какву су сугерисали из Цариграда, или знатно попустљивију, за какву су се у највећем дијелу залагали опуномоћеници у Берлину – она није могла да сачува Босну и Херцеговину. Историјске околности и односи међу силама били су сазрели да ове покрајине, након више вијекова, добију новог господара.

---

⁶⁴ T. Sosnosky, *Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866*, Bd. 1, Stuttgart 1913, str. 185.

⁶⁵ Grof Julije Andrássy grofu Zichy-ju, Beč 15. jul 1878, *Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, dok. br. 98.

⁶⁶ W. N. Medlicott, *nav. djelo*, str. 125.

⁶⁷ *Le rapport secret sur le Congrès de Berlin...*, str. 186–190.

ИЗВОРИ

- Bosna i Hercegovina u doba Austrougarske okupacije 1878. godine*, priredio Berislav Gavranović, Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Građa, Knjiga XVIII, Odjeljenje društvenih nauka, Knjiga 14, Sarajevo 1973.
- Le rapport secret sur le Congrès de Berlin adressé à la S. Porte par Karathéodory Pacha, premier plénipotentiaire ottoman*, priredio Bertrand Bareilles, Paris 1919.
- Noradounghian Gabriel, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottoman 1878-1902* IV, Paris /Leipzig/ Neuchatel 1903.
- Србија 1878, документи*, приредили М. Војводић, Д. Живојиновић, А. Митровић и Р. Самарцић, Београд 1978.

ЛИТЕРАТУРА

Монографије

- Medlicott, W. N. (1963). *The Congress of Berlin and after: A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement 1878-1880*. London: Methuen&Co., Ltd.
- Sosnosky, T. von (1913). *Die Balkanpolitik Österreich-Ungarns seit 1866*, Bd. 1. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Wertheimer, E. von (1910). *Graf Julius Andrássy, sein Leben und seine Zeit, nach ungedruckten Quellen, III*. Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Екмечић, М. (1989). *Стварање Југославије, књига II*. Београд: Просвета.
- Екмечић, М. (1996). *Устанак у Босни 1875-1878*. Београд: Службени лист СРЈ, Балканолошки институт САНУ.
- Јакшић, Г. (1955). *Босна и Херцеговина на Берлинском конгресу (Расправа из дипломатске историје)*, Београд: САНУ.
- Ковић, М. (2007). *Дизраели и Источно питање*. Београд: Слио.
- Попов, Ч. (1974). *Француска и Србија 1871-1878*. Београд: САНУ.
- Попов, Ч. (2008). *Источно питање и српска револуција*. Београд: СКЗ.
- Попов, Ч. (2010). *Грађанска Европа 1770-1914, књига III*. Београд: Завод за уџбенике.
- Чубриловић, В. (1996). *Босански устанак 1875-1878*. Београд: Службени лист СРЈ, Балканолошки институт САНУ.

Чланци

- Arató, E. (1977). „Мађарско јавно мњење и Босна и Херцеговина”. *Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa povodom 100-godišnjice ustanka u Bosni i Hercegovini, drugim balkanskim zemljama i istočnoj krizi 1875-1878*, том II, 27–53.
- Baykal, B. S. (1979). „Питанје Босне и Херцеговине и османска држава 1878. године”. *Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa „Отпор Аустроугарској окупацији 1878. године у Босни и Херцеговини“*, 95–108.
- Davison R. H. (1982). „The Ottoman Empire and the Congress of Berlin. *Der Berliner Kongress von 1878: die Politik der Grossmächte und die Probleme der Modernisierung in Südosteuropa in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, 205–223.
- Geiss, I. (1982). „Der Berliner Kongress – eine Historische Retrospektive”. *Der Berliner Kongress von 1878: die Politik der Grossmächte und die Probleme der Modernisierung in Südosteuropa in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*, 31–49.
- Екмечић, М. (2002). „Велика источна криза 1875-1878”. *Огледи из историје*, 149–161.
- Живојиновић, Д. Р. (1976). „Бенџамин Дизраели и јужнословенски народи у Великој источној кризи 1875-1878”. *Зборник за историју Матице српске*, књ. 14, 59-97.
- Јовановић, С. (1990). Граф Јулије Андраши. *Политичке и правне расправе*, књига трећа, 585-608.
- Маринковић, М. (2009). „Тајни мемоар Александра Каратеодори-паше са Берлинског конгреса”. *Историјски часопис*, књ. LVIII, 249–260.
- Поповић, В. (1928). „Берлински конгрес”. *Братство*, књ. XXII, 122–146.

Slaviša M. Vulić

Summary

The Ottoman Empire did everything in its power for Bosnia and Herzegovina during the Congress of Berlin. Its politics for all that was to a large extent fanatical and devoid of reality as the consequence of the sultan's influence who feared that letting Vienna to occupy provinces where muslims constituted the majority could lead to his overthrow. Because of all this and regardless of the complete diplomatic isolation, the Empire rejected the occupation in the first phase, but it was ready to allow some minor territorial compensations to the Habsburg Monarchy. However, the support of all the powers to Austro-Hungarian occupation of Bosnia and Herzegovina during the eight Congress meeting, which took place on June 28th, as well as the pressure and threats that the occupation could happen without the Empire's consent, forced the Turkish political representatives to change the attitude during the High Council meeting on July 4th. Since then, its politics was characterised by the acceptance of occupation which was, however, conditioned by the request to put in order the occupation as it had been stated in the previous treaty between the Ottoman Empire and Austro-Hungarian Monarchy. The treaty had to include, when Porte was mentioned, a clause of treaty concerning time-related questions of the occupation as well as admission of the sultan's sovereignty over occupied provinces. The Ottoman representatives managed by blackmail to persuade the Austro-Hungarian minister Andrassy to accept these requests right before the end of the Congress on July 13th, creating enthusiasm in Constantinople which thought that by having accomplished that, Bosnia and Herzegovina was saved. The events after the Congress of Berlin, however, showed completely different reality which led only to one conclusion - the Ottoman Empire, implementing fanatical or lenient politics, could not do anything with its western provinces.